ושלש שורות. כל אחת כמנין סנהדרי עשרים ושלשה שאם יחלקו הכ"ג רובן מחייבין ומיעוט מזכין והטייה לרעה אין ע"פ אחד ולריך להוסיף שנים שנים עד שנעשים ואחד הלכך לריך להוסיב לפניהם ארבעים ושמנה להשלמת שבעים ואחד ולאו אורח ארעא לעשות שורות לתלמידים של כ"ד שתהא מרובה משל דיינין ולא לעשות שורות קטנות ולא שתים של כ"ג ואחד של שנים תלמידים הלכך עבדי שלש שורות: **וכל אחד מכיר את מקומו.** לפי שנתמלה כסדר הושיבום שורה ראשונה גדולה משל שניה והיא גדולה מן השלישית וגם בכל שורה ושורה הושיבום כסדר הגדול בראש שני למטה הימנו וכן כולן זה למטה מזה לפיכך לריך כל אחד להכיר מקומו: **הוצרכו לסמוך.** כגון שמת אחד מן הדיינין סומכין לו מהראשונים שהם גדולים מכולן: **אחד מהשניים בא לו לראשונה כו'.** ולא שיציאו מן הקהל לראשונה לפי שהגרוע מן התלמידים שבשורות גדול מגדול שבקהל: **ולא היה.** אותו שנגרר מן הקהל יושב במקומו של ראשון ראש בשורה שלישי אלא במקום הראוי לו בסוף השורה וכן אותו שבא מן השלישי לשניה וכן אותו שנסמך מן הראשונים לא היה יושב במקומו של ראשון אלא כולן בסוף השורות וכל בני השורה נמשכין אים אים למעלה ממקומו וממלאין זה מקומו של זה מפני שהקטן שבדיינים גדול מן הגדול שבתלמידי הראשונה והקטן שבראשונה גדול מן הגדול שבשניה הלכך כי נידי כולהו נידי כשמת אחד מהן ומושיבין אחר תליפיו כולן לריכין לנוד אים אים ממקומו: **גמ' מה"מ.** דבעגולה היו יושבים **סהר.** עגול הוא: **בעיבורו של עולם.** שבית המקדש באמלע של עולם: **דומה לסהר.** בעגולה: **מוג.** שי חלקי מים ואחד יין: **אל יחסר המוג.** אל יחסרו מחלק השלישי שהוא כדי הראוי למוג: **עשריס ושלשה.** שלש של שבעים: **ד' נלחמ.** לעסקיו חוץ לישכה: סייג הוא גדר: **סוגה בשושנים.** גדורה בשושנים כלומר באזהרה קלה ובהבדלה מועטת הם נפרשין מן העבירה וא"ל גדר אבנים להפסיקן אאפי' אין רחוקין מן העבירה אלא גדר שושנים מפסיק ביניהם לא יפרלו בה פרלות הגדר: **מהבהבת.** אוחזת ודולקת כמו (שבת דף כח:) שקיפלה ולא הבהבה ובלע"ז פלמי"ד: **בריוני.** פריצים לשון בורים: רבי זירא גולא הוה ונחרבו שוקיו ע"י מעשה דנדיק נפשי' בתורה שגירא בהשוכר את הפועלים (ב"מ דף פה.) וקרו ליה חריבא קטן שקי: **ס"מ.** מדקתני לא היה יושב במקומו של ראשון כי נידי כולהו נידי כדפרישי' לעיל: **כדבי.** בזבובים: **מתני' מאיימין.** שלא יעידו עדות שקר: **מאומד.** בגמ' [ע"ב] מפ': **דיני ממונות.** אם העיד שקר נותן ממון לזה שנפסד על ידו ומחזירו לו ומתכפר: **לפיכך נברא אדם יחידי.** כל זה אומר להם לפיכך נברא אדם יחידי להראותך שמאדם מ' נברא מלואו של עולם: **הרבה רשויות בשמים.** וכל מ' ברא את שלו: **ולהגיד גדולתו.** ועוד לכך נברא יחידי להראות לדורות הבאים גדולתו של הקב"ה שבאותם הראשון כל הדורות מצטעות שלא היה תחלה אלא אותם מ': **חוסס.** היינו אותו ברזל שהעורה מקוקה בו: **עובע כמה מצטעות באותם מ'.** כל המצטעות שאדם טובע ע"י ברזל אחת כולן דומין: **בשביל נברא העולם.** כלו' חשוב אני כעולם אלא לא אעדיר מ"ע מן העול' בעביר' אחת וימשוך ממנה: מה

מסורת הש"ס

א) [תוס' פ"ז וע' תוס' לעיל יד: ד"ה אל יחסר ותוס' ב"מ ס. ד"ה רבא ותוס' ב"ב לו: ד"ה כל חמרא], ב) [ברכות מז. עירובין יט. חגיגה כז.], ג) [מגילה ו.], ד) [ב"מ פה.], ה) [נדה פ"ד משנה טו. ו) [אדר"נ פל"א], ז) [ב"ב יא.], ח) [ל"ל לפני ד"ה עשריס], ט) [וע"ע תוס' שוטה ז. ד"ה נדה],

תורה אור השלם

1. שָׁרְרָךְ אַגַּן הַסַּהַר אַל יֶחְסַר הַמָּזֶג בַּטֶּנֶךָ עֲרֻמַּת חִטִּים סוּגָה בַּשּׁוֹשַׁנִּים:
שיר השירים ז ג
2. כִּפְלַח הָרִמּוֹן רַקָּתֵךְ מִבַּעַד לְצַמָּתֵךְ:
שיר השירים ו ז
3. וַיָּגֶשׁ וַיִּשַּׁק לוֹ וַיָּרַח אֶת רֵיחַ בְּגָדָיו וַיְבָרְכֵהוּ וַיֹּאמַר רְאֵה רֵיחַ בְּנִי כְּרֵיחַ שָׂדֶה אֲשֶׁר בֵּרֲכוֹ יי:
בראשית כז כז
4. וַיֹּאמֶר מָה עָשִׂיתָ קוֹל דְּמֵי אָחִיךָ צֹעֲקִים אֵלַי מִן הָאֲדָמָה:
בראשית ד י

לעזי רש"י

פלמי"ד [פלמי"ר]. לחרוך.

מוסף רש"י

הוי זנב לאריות. טוב לך שתהיה זנב לאריות לאנשים עוזים, מהיותך ראש ושר לריקים (אבות פ"ד מ"ו). **דמו ודם זרעותיו.** אף כשאתה מקיים דמי אחיך עמך (כשאתה מקיים נפש אחת מישראל) מעלה עליך חיי ומיי זרעיותיו, שמדה טובה מרובה ממדת פורענות (ב"ב יא.).

ע"ושלש שורות של תלמידי חכמים יושבין לפניהן כל אחד ואחד מכיר את מקומו ב"הוצרכו לסמוך סומכין מן הראשונה אחד מן השניה בא לו לראשונה אחד מן השלישית בא לו לשניה בורדים להן עוד אחד מן הקהל ומושיבין אותו בשלישית ולא היה יושב במקומו של ראשון אלא יושב במקום הראוי לו: **גמ' מנא הני מילי א"ר אחא בר חנינא דאמר קרא ג שרדך אגן הסהר אל יחסר המזג וגו' שרדך זו סנהדרין למה נקרא שמה שרדך שהיא יושבת בטיבורו של עולם אגן שהיא מגינה על כל העולם כולו הסהר שהיא דומה לסהר אל יחסר המזג ד"שאם הוצרך אחד מהם לצאת ה"רואין אם יש עשרים ושלשה כנגד סנהדרי קטנה יוצא ואם לאו אינו יוצא: ו"בטנך ערימת חטים מה ערימת חטים הכל נהנין ממנה אף סנהדרין הכל נהנין מטעמיהן: ז"סוגה בשושנים שאפילו כסוגה של שושנים לא יפרצו בהן פרצות והיינו דאמר ליה ההוא מינא לרב כהנא אמריתו ח"נדה שרי לייחודי בהדי גברא אפשר אש בנעורת ואינה מהבהבת אמר ליה התורה העידה עלינו סוגה בשושנים שאפילו כסוגה בשושנים לא יפרצו בהן פרצות ט"ריש לקיש אמר מהכא ז"כפלח הרמון רקתך י"אפילו ריקנין שבך מלאין מצות כרמון ר' זירא אמר מהכא ז"וירח את ריח בגדיו אל תיקרי בגדיו אלא בוגדיו הנהו בריוני דהוה בשיבבותיה דר' זירא דהוה מקרב להו כי היכי דניהדרו להו בתיובתא והוו קפדי רבנן כי נח נפשיה דר' זירא אמרי עד האידנא הוה ז"חריכא קטין שקיה דהוה בעי עלן רחמי השתא מאן בעי עלן רחמי הרהרו בלבייהו ועבדו תשובה: שלש שורות כו': אמר אביי ש"מ כי נידי כולהו נידי ולימא להו עד האידנא הוה יתיבנא ברישא השתא מותביתו לי בדנבי אמר אביי דאמרי ליה הכי י"הוי זנב לאריות ואל תהי ראש לשועלים: **מתני'** כיצד מאיימין את העדים י"על עידי נפשות היו מכניסין אותן ומאיימין עליהן שמא תאמרו מאומד ומשמועה עד מפי עד ומפי אדם נאמן שמא אי אתם יודעין שסופנו לבדוק אתכם בדרישה ובחקירה הוו יודעין שלא כדיני ממונות דיני נפשות דיני ממונות אדם נותן ממון ומתכפר לו דיני נפשות דמו ודם זרעותיו תלויין בו עד סוף העולם י"שכן מצינו בקין שהרג את אחיו שנאמר ד"דמי אחיך צועקים אינו אומר דם אחיך אלא דמי אחיך דמו ודם זרעותיו דבר אחר דמי אחיך שהיה דמו מושלך על העצים ועל האבנים לפיכך נברא אדם יחידי ללמדך שכל המאבד נפש אחת מישראל מעלה עליו הכתוב כאילו איבד עולם מלא י"וכל המקיים נפש אחת מישראל מעלה עליו הכתוב כאילו קיים עולם מלא ומפני שלום הבריות שלא יאמר אדם לחבירו אבא גדול מאביך ושלא יהו המינים אומרים הרבה רשויות בשמים ולהגיד גדולתו של הקב"ה שאדם טובע כמה מטבעות בחותם אחד כולן דומין זה לזה ומלך מלכי המלכים הקב"ה טבע כל אדם בחותמו של אדם הראשון ואין אחד מהן דומה לחבירו לפיכך כל אחד ואחד חייב לומר בשבילי נברא העולם ושמא תאמרו מה**

התורה העידה עלינו סוגה בשושנים. לענין דם נדות נדרש כשאומרת דם כשושנה אדומה ראיתי מיד פורש וא"ת והא יחוד דאוריתא היא כדדרשינן (לעיל דף כא:) מכי יסיתך אחיך בן אמך והיכי אתא קרא דדברי קבלה למישרי מאי דכתיב באוריתא וי"ל דלא אסרה תורה אלא כעין אמו דלא עבידא דמסתריא אבל נדה סופה ליטהר ע) ומיהו היכא דלא בעל אפילו נדה אסורה להתייחד כדאמרי' בפ"ק דכתובות (דף ד.) לא בעל הוא יש בין האנשים ואשתו ישינה בין הנשים וא"ת והא אמרי' בפ"ק דשבת (דף יג.) מקיש אשתו נדה לאשת רעהו מה אשת רעהו הוא בנגדו והיא בנגדה אסור כו' ופי' שם בקונטרס משום ייחוד דאשת איש אף אשתו נדה והכא אמר סוגה בשושנים וי"ל דהוא בנגדו והיא בנגדה אסורה באשת איש אפי' בלא ייחוד משום איקרובי דעתה שנהנין ומתממין זה מזה ויש תימה מ"ש דייחוד דנדה שריא מסוגה בשושנים והוא בנגדו והיא בנגדה אסרת מהיקש דאשת איש איפוך אנא וי"ל דמסתבר טפי לאסור הוא בנגדו והיא בנגדה לפי שמתקרבין יחד ונהנין זה מזה כדפרישית: **וירח את ריח בגדיו.** לשון ריח שייך בדם נדות כדאמרינן בפ"פ כל היד (נדה דף כ:) ההיא איתתא דאתיא דמא קמייה דר"א ארמיה אמר האי דם תימוד הוא: שאין

מזרח אור השלם

1. שָׁרְרֵךְ אַגַּן הַסַּהַר אַל יֶחְסַר הַמֶּזֶג בַּטְנֵךְ עֲרֻמַּת חִטִּים סוּגָה בַּשּׁוֹשַׁנִּים:
שיר השירים ז ג
2. כִּפְלַח הָרִמּוֹן רַקָּתֵךְ מִבַּעַד לְצַמָּתֵךְ:
שיר השירים ו ז
3. וַיִּגַּשׁ וַיִּשַּׁק לוֹ וַיָּרַח אֶת רֵיחַ בְּגָדָיו וַיְבָרְכֵהוּ וַיֹּאמַר רְאֵה רֵיחַ בְּנִי כְּרֵיחַ שָׂדֶה אֲשֶׁר בֵּרֲכוֹ יי:
בראשית כז כז
4. וַיֹּאמֶר מָה עָשִׂיתָ קוֹל דְּמֵי אָחִיךָ צֹעֲקִים אֵלַי מִן הָאֲדָמָה:
בראשית ד י

עין משפט נר מצוה

סד א מיי' פ"ח מהל' סנהדרין הלכה (ז) [ז] סמג עשין 15:
סה ב מיי' שם הל"מ:
סו ג מיי' שם פ"ג הל"ב:
ד [מיי' פכ"ב מהל' איסורי ביאה הל' ח טוש"ע אה"ע סי' כב סעיף ח יו"ד סי' קנה סעיף ח]:
סז ה מיי' שם פי"ב מהל' סנהדרין הל"ג:

רבינו חננאל

א"ל ההוא מינא לרב כהנא אמריתו נדה שרי לגברה דילה לייחודי בהדה אפשר אש בנעורת ואינה מהבהבת א"ל התורה מעידה עלינו שאפילו סוגה בשושנים אין אנו פורצים פרצה. כפלח הרמון רקתך אפילו ריקנין שבישראל מליאין מצות כרמון: **הנהו** בריוני דהוו בשיבבותיה דר' זירא דהוה מקרב להו ר' זירא כי היכי דניהדרו בתיובתא והוי קפדי רבנן כד נח נפשיה דר' זירא אמרו עד האידנא הוה ר' זירא בעי עלן רחמי השתא מאן בעי עלן רחמי הרהרו בלבייהו והדרו בתיובתא: **שלש** שורות של תלמידי חכמים כו'. אמר אביי ש"מ כולהו נידי ולימא להו עד האידנא הוינא יתיב ברישא והשת' מותביתו לי בסופא אמרינן ליה הוי זנב לאריות ולא ראש לשועלים: **מתני'** כיצד מאיימין על עדי נפשות וכו':

לז: אחד דיני ממונות פרק רביעי סנהדרין

שאין דמך מסור בידי. מדמייתי האי עובדא אמתני׳ דכילד מאומד משמע דדרש מהאי קרא דמאומד לא מיקטל דמשמע ע״פ שנים עדים שראו את המעשה ואחריני הוו עם ר״ש בן שטח והאי דלא תשיב להו משום כבודו והאי דקאמר או אני אמה לאו דוקא לשון יחיד אלא אנו:

מיום שחרב בית המקדש. תימה דהוה מצי למימר דאף בזמן שבית המקדש קיים כי עובדא דשמעון בן שטח א״נ שלא בעדים והתראה כדאמר במכות (דף י:) כאשר יאמר משל הקדמוני מרשעים יצא רשע בב׳ בני אדם שהרגו אחד הרג בשוגג ואחד הרג במזיד הקב״ה מזמינן לפונדק וי״ל דנקט משחרב בית המקדש משום דאז בטלי דיני נפשות לגמרי וא״ת והא אכתי הוו מצי למינקט מ׳ שנה קודם חורבן הבית כדאמר בפרק היו בודקין (לקמן דף מא.) שגלתה סנהדרי ושבה לה בחנות ואמר אלא דנו דיני נפשות וי״ל מ״מ כשהיו רואים צורך שעה היו מחרין לגזכת הגזית כי ההיא עובדא[1] וכיונא בו והא דפריך לקמן בפרק היו בודקין (שם) ור׳ יוחנן בן זכאי מי הוה בסנהדרי משום דמה שבדק בעובקי תאנים בדין רואה הוא והא דגלו משום דנפשי רואים הוו ומשום דאיתה לא היו מוחרין[2] וא״ת והא חזינא כמה כופרים בעיקר[3] דמתים כדרכם וי״ל דזכות מילה תולה ושכר מצות שעשה משתלמין בעולם הזה כדכתיב (דברים ז) ומשלם לשונאיו ועובדא דרש הפועלים (ב״מ דף פג:) דאפקוה לגברא וחקפוה דהוא ובנו בעלו נערה המאורסה אתם נמי זכות תולה לו שלא נענש בסקילה וידון בקלה א״נ הוא ובנו לאו דוקא אלא בנו מחלה ואחר כך הוא דמיתתו בחנק וי״מ דנקט משחרב בית המקדש משום דבזמן בית המקדש בגדי כהונה היו מכפרין מיהו ה״מ כשעשו תשובה:

כמאן כר׳ אחא. משמע דרבי אחא ליתא ליה לאומד בדיני נפשות ותימה דבפרק שבועת העדות (שבועות דף לד. ופס) משמע דאית ליה דבי שבועת העדות דאינו חייב אלא בחביעת ממון ודרש ר׳ יוסי הגלילי מדכתיב לו ידע בעדות המתקיים בידיעה בלא ראייה אמר רב פפא לימא ר׳ יוסי הגלילי ליתא ליה דרבי אחא דאי אית ליה בדיני נפשות משכחת לה כר״ש בן שטח ויש לומר דלמסקנא דהכא דמשני מתני׳ אפילו כרבנן אין צריך לאוקמי דרב אחא בדיני ממונות דווקא מיהו בדומה יש למנות דלחייב רבי אחא בהיא דר׳ שמעון בן שטח דמנא ידעו עדים שהרגו בתוך כדי דיבור של התראה כיון שלא ראו אלא מאומד ואי אייבי בחבר ניחא וכר׳ יוסי דאמר לא בעי התראה (לעיל ד׳ ח.):

מיום שפתחה בו׳. כל דמיס נבלעים בארץ אלא שריטומן ניכר ושל הבל אין ריטומן ניכר כלל:

מכנף הארץ זמירות שמענו. כתוב בתוספת הגאונים שאין בני ח״י אומרים קדושה אלא בשבת דכתיב (ישעיה ו) גבי חיות שש כנפים לאחד וכל כנף הוא אומר שירה אחת ביום בשבת ימי החול וכשיגיע שבת אומרים החיות לפני המקום רבש״ע אין לנו עוד כנף והקב״ה משיב להם יש לי עוד כנף אחד שאומר לפני שירה שנאמר מכנף הארץ זמירות שמענו: **לטובה** לא פתחה. וא״ת והא כתיב (שמות טו) תבלענמו ארץ טובת המלרים אינה קרויה טובה: נכנס

מה לנו ולצרה הזאת והלא כבר נאמר [1]והוא עד או ראה או ידע אם לא יגיד וגו׳ ושמא תאמרו מה לנו לחוב בדמו של זה והלא כבר נאמר [2]באבוד רשעים רנה: **גמ׳** ת״ר [3]א[4]כיצד מאומד אומר להן שמא כך ראיתם שרץ אחר חבירו לחורבה ורצתם אחריו ומצאתם סייף בידו ודמו מטפטף והרוג מפרפר אם כך ראיתם לא ראיתם כלום [5]תניא א״ר שמעון בן שטח אראה בנחמה אם לא ראיתי אחד שרץ אחר חבירו לחורבה ורצתי אחריו וראיתי סייף בידו ודמו מטפטף והרוג מפרפר ואמרתי לו רשע מי הרגו לזה או אני או אתה אבל מה אעשה שאין דמך מסור בידי שהרי אמרה תורה [3]על פי שנים עדים יומת המת היודע מחשבות יפרע מאותו האיש שהרג את חבירו אמרו לא זזו משם עד שבא נחש והכישו ומת והאי בר נחש הוא והאמר רב יוסף וכן תני דבי חזקיה מיום [6]שחרב בית המקדש אף על פי שבטלה סנהדרי ארבע מיתות לא בטלו לא בטלו והא בטלו אלא דין ארבע מיתות לא בטלו מי שנתחייב סקילה או נופל מן הגג או חיה דורסתו מי שנתחייב שריפה או נופל בדליקה או נחש מכישו מי שנתחייב הריגה או נמסר למלכות או ליסטין באין עליו מי שנתחייב חנק או טובע בנהר או מת בסרונכי אמרי ההוא חטא אחריתי הוה ביה דאמר מר [7]מי שנתחייב שתי מיתות ב״ד נידון בחמורה: מאומד וכו׳: בדיני נפשות הוא דלא אמדינן הא בדיני ממונות אמדינן כמאן כר׳ אחא דתניא ר׳ אחא אומר גמל [8]האוחר בין הגמלים ונמצא גמל הרוג בצידו בידוע שזה הרגו וליטעמיך עד מפי עד דקתני בדיני נפשות הוא דלא אמרינן הא בדיני ממונות אמרינן והתנן [9]אם אמר הוא אמר לי שאני חייב לו איש פלוני אמר לי שהוא חייב לו לא אמר כלום עד שיאמר בפנינו הודה לו שהוא חייב לו מאתים זוז אלמא אף על גב דפסילי בדיני ממונות אמרינן להו בדיני נפשות הכא נמי אף על גב דפסילי בדיני ממונות אמרינן להו בדיני נפשות: הוו יודעים כו׳: אמר רב יהודה בריה דר׳ חייא מלמד שעשה קין בהבל אחיו חבורות חבורות פציעות פציעות שלא היה יודע מהיכן נשמה יוצאה עד שהגיע לצוארו וא״ר יהודה בריה דר׳ חייא מיום שפתחה הארץ את פיה וקיבלתו לדמו של הבל שוב לא פתחה שנאמר [4]מכנף הארץ זמירות שמענו צבי לצדיק מכנף הארץ ולא מפי הארץ איתיביה חזקיה אחיו [5]ותפתח הארץ את פיה א״ל לרעה פתחה לטובה לא פתחה וא״ר יהודה בריה דרבי חייא [10]גלות מכפרת עון מחצה מעיקרא כתיב [6]והייתי נע ונד ולבסוף כתיב [7]וישב בארץ נוד אמר [11]רב יהודה גלות מכפרת שלשה דברים שנאמר [8](כה אמר ה׳ וגו׳) היושב בעיר הזאת ימות בחרב וברעב והיוצא ונפל אל הכשדים הצרים עליכם יחיה והיתה לו נפשו לשלל ר׳ יוחנן אמר גלות מכפרת על הכל שנאמר [9](כה אמר ה׳) כתבו את האיש הזה ערירי גבר לא יצלח בימיו כי לא יצלח מזרעו איש יושב על כסא דוד ומושל עוד ביהודה ובתר דגלה כתיב [10]ובני יכניה אסיר (בנו) שלתיאל בנו אסיר שעיברתו אמו בבית האסורין שלתיאל ששתלו אל שלא כדרך הנשתלין גמירי שאין האשה מתעברת מעומד והיא

א [מיי׳ פ״כ מהל׳ סנהדרין הלכה ח]:
סח ב מיי׳ פי״ד מהלכות סנהדרין הלכה ד:

רבינחנאל

אומר להן שמא ראיתם זה רץ אחר חבירו ורצתם אחריו ומצאתם חרב בידו ודם מטפטף ממנה והרוג מפרפר אם כך ראיתם אין בדבריכם כלום. תניא אמר ר״ש בן שטח אראה בנחמה אם לא ראיתי אחד רץ אחר חבירו כו׳ עד לא זז משם עד שבא נחש והכישו ומת. ואקשינן וכי ההרוג בר נחש הוא. ותתני ר׳ חייא מיום שחרב בית המקדש אע״פ שבטלה סנהדרין דין ד׳ מיתות לא בטלו אלא מי שנתחייב סקילה או נופל מן הגג או חיה דורסתו. מי שנתחייב שריפה או נופל בדליקה או נחש מכישו. מי שנתחייב הריגה או נמסר למלכות או נהרג ע״י לסטים. מי שנתחייב חנק או נטבע בנהר או מת בסרונכי. ופרקי׳ האי עבירה אחריתי נמי עבר. וקי״ל מי שנתחייב שתי מיתות׳ נידון בחמורה ואקשינן תוב וכי מאומד בדיני נפשות הוא דלא הא בדיני ממונות כשרין כמאן כר׳ אחא דתניא גמל האוחר בין הגמלים ונמצא גמל הרוג בצידו בידוע שזה הרגו. ולטעמיך דדייקת הכי עד מפי עד פסול בד״נ מכלל דבדיני ממונות כשר והתנן הוא אמר לי. פי׳ הלוה אמר לי שאני חייב לו איש פלוני אמר לי שהוא חייב לו לא אמר כלום ופרקי׳ אלא אע״ג דפסיל נמי בדיני ממונו׳ אמרינן להו בד״נ: שמא לא הייתם יודעים שסופינו לבדוק אחכם: **מיום** שפתחה הארץ את פיה וקיבלה דמו של הבל שוב לא פתחה שנאמר מכנף הארץ זמירות שמענו וגו׳ מכנפה ולא מפיה ואע״ג דכתיב ותפתח הארץ את פיה וגו׳ לטובה לא פתחה. **גלות** מכפרת עון מחצה שנא׳ וישב בארץ נוד. ועוד אמר גלות מכפרת ג׳ דברים חרב ורעב ודבר שנאמר כה אמר ה׳ היושב בעיר הזאת ימות בחרב. וגו׳. ר׳ יוחנן אמר גלות מכפרת על הכל שנאמר כה אמר ה׳ כתבו את האיש הזה ערירי ובתר דגלה כתיב ובני יכניה אסיר בנו שלתיאל בנו שלתיאל ששתלו אל שלא כדרך הנשתלין שנתעברה מעומד:

מסורתהשס

6) [תוס׳ פ״ח ה״ב], 7) [תוספתא שם] שבועות לד., 8) ג) מכות ל. ע״ש פוטה מ: ע״ש, ד) [נקמן פפ. וש״נ], ה) ב״ב נב. שבועות לד. [תוספתא ב״ק פ״ג], ו) [ועיל כט.], ז) [נכרכות ט. ע״ש], ח) רב יהודה אמר רב כל״ל. רש״ל, ט) כפ״ת: מיחנים, י) כפ״ת נופף דישו הנולרי, כ) [וע״ע תוס׳ זמיים פח: ד״ה מכפרים], ל) כפ״ת: כמה משומדים,

תורהאוהשלם

1. וְנֶפֶשׁ כִּי תֶחֱטָא וְשָׁמְעָה קוֹל אָלָה וְהוּא עֵד אוֹ רָאָה אוֹ יָדָע אִם לוֹא יַגִּיד וְנָשָׂא עֲוֹנוֹ: ויקרא ה א
2. בְּטוּב צַדִּיקִים תַּעֲלֹץ קָרְיָה וּבְאֹבֵד רְשָׁעִים רִנָּה: משלי יא י
3. עַל פִּי שְׁנַיִם עֵדִים אוֹ שְׁלֹשָׁה עֵדִים יוּמַת הַמֵּת לֹא יוּמַת עַל פִּי עֵד אֶחָד: דברים יז ו
4. מִכְּנַף הָאָרֶץ זְמִרֹת שָׁמַעְנוּ צְבִי לַצַּדִּיק וְאֹמַר רָזִי לִי רָזִי לִי אוֹי לִי בֹּגְדִים בָּגָדוּ וּבֶגֶד בּוֹגְדִים בָּגָדוּ: ישעיהו כד טז
5. וַתִּפְתַּח הָאָרֶץ אֶת פִּיהָ וַתִּבְלַע אֹתָם וְאֶת בָּתֵּיהֶם וְאֶת כָּל הָאָדָם אֲשֶׁר לְקֹרַח וְאֶת כָּל הָרְכוּשׁ: במדבר טז לב
6. הֵן גָּרַשְׁתָּ אֹתִי הַיּוֹם מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה וּמִפָּנֶיךָ אֶסָּתֵר וְהָיִיתִי נָע וָנָד בָּאָרֶץ וְהָיָה כָּל מֹצְאִי יַהַרְגֵנִי: בראשית ד יד
7. וַיֵּצֵא קַיִן מִלִּפְנֵי יְיָ וַיֵּשֶׁב בְּאֶרֶץ נוֹד קִדְמַת עֵדֶן: בראשית ד טז
8. הַיֹּשֵׁב בָּעִיר הַזֹּאת יָמוּת בַּחֶרֶב וּבָרָעָב וּבַדֶּבֶר וְהַיֹּצֵא וָנָפֹל עַל הַכַּשְׂדִּים הַצָּרִים עֲלֵיכֶם וְחָיָה וְהָיְתָה לּוֹ נַפְשׁוֹ לְשָׁלָל: ירמיהו כא ט
9. כֹּה אָמַר יְיָ הַיֹּשֵׁב בָּעִיר הַזֹּאת יָמוּת בַּחֶרֶב בָּרָעָב וּבַדֶּבֶר וְהַיֹּצֵא אֶל הַכַּשְׂדִּים וְחָיָה וְהָיְתָה לּוֹ נַפְשׁוֹ לְשָׁלָל וְחָיּוּ: ירמיהו לח ב
9. כֹּה אָמַר יְיָ כִּתְבוּ אֶת הָאִישׁ הַזֶּה עֲרִירִי גֶּבֶר לֹא יַצְלִיחַ בְּיָמָיו כִּי לֹא יַצְלִיחַ מִזַּרְעוֹ אִישׁ יֹשֵׁב עַל כִּסֵּא דָוִד וּמֹשֵׁל עוֹד בִּיהוּדָה: ירמיהו כב ל
10. וּבְנֵי יְכָנְיָה אֲשֶׁר שְׁאַלְתִּיאֵל בְּנוֹ: דברי הימים א ג יז

מוספרשי

דין ארבע מיתות. שנגמ דוגמתם (כתובות ל:) דין שמיס שהיא דוגמתו (סוטה ח:). נופל מן הגג. דומה לנפקל שדוחפין אותו מבית הסקילה לאדם דגנוה כ׳ קומות היה (כתובות שם וכע״ז סוטה שם). חיה דורסתו. אדי תפילו לאדם והורגו בדריסה (כתובות שם) וגם זה דומה לנפקל (סוטה שם). נחש מכישו. והאדם שורפו (שם ושם). נמסר למלכות. ומיתת מלכות מתיין אם לאשו בסייף, והרג נמי סייף הוא (סוטה שם וכע״ז כתובות שם). סרונכי. אסכלא והוא נגרון (שם) ומלנ״ט והוא מולי בגרונו (סוטה שם). גמל האוחר בין הגמלים. טיעו בדגלון, ולי גרלה בשבת לחקק לנקיבה הוא נלאם ומכה בדגלון גמלים שבגיבוריו ולשון

אחר נוסל בתמיה בגבורות (ת.) גמל אחור כנגד אחור (שבועות לד. וכעי״ז ברשב״ם ב״ב צג. בשם רבינו זקני מ״כ) ואיכא דאמרי אחר כמו אחר ולא נהיכל (רשב״ם שם). בידוע שזה הרגו. דמוחזק הוא בשבת רציחה לנהות וכ״ש בשור המועד ליגח, שנגח בכר שלא פעמים, ורבוחא נקט גמל אחור אע״פ שמעולם לא נגח ונשך (שם). הוא אמר לי. הלוה אמר לי (לעיל כט.). לא אמר כלום. דענינו אינם דאמר פלוני עשה כי כדי שלא יחזקוהו עשיר (שם). בפנינו הודה לו. שהיו שניהם בפנינו להודות נתכוין להיות לו עדים בדבר (שם).

והיא נתעברה מעומד דבר אחר שלתיאל שנשאל על אלתו [1]אל זרובבל שנזרע בבבל ומה שמו נחמיה בן חכליה שמו יהודה וחזקיה בני רבי חייא הוו יתבי בסעודתא קמי רבי ולא הוו קא אמרי ולא מידי אמר להו אגברו חמרא אדרדקי כי היכי דלימרו מילתא כיון דאיבסום פתחו ואמרו אין בן דוד בא עד שיכלו שני בתי אבות מישראל ואלו הן ראש גולה שבבבל ונשיא שבארץ ישראל שנאמר [2]והיה למקדש ולאבן נגף ולצור מכשול לשני בתי ישראל אמר להם בניי [6]קוצים אתם מטילין לי בעיניי א"ל רבי חייא רבי אל ירע בעיניך [3]יין ניתן בשבעים אותיות וסוד ניתן בשבעים אותיות נכנס יין יצא סוד [4]א"ר חסדא אמר מר עוקבא ואמרי לה א"ר חסדא דרש מרי בר מר מאי דכתיב [3]וישקך ה' על הרעה ויביאה עלינו כי צדיק ה' אלהינו משום דצדיק ה' וישקד ה' על הרעה ויביאה עלינו [7]אין צדקה עשה הקב"ה עם ישראל שהקדים גלות צדקיהו ועוד גלות יכניה קיימת דכתיב ביה בגלות יכניה [4]החרש והמסגר אלף חרש [8]כיון שפותחין הכל נעשו כחרשין מסגר כיון שסוגרין בהלכה שוב אין פותחין וכמה היו אלף עולא אמר שהקדים שתי שנים [5]לונושנתם א"ר אחא בר יעקב שמע מינה מהרה דמרי עלמא תמני מאה וחמשין ותרתין הוו: לפיכך כו': תנו רבנן [9]אדם יחידי נברא ומפני מה שלא יהו המינים אומרין הרבה רשויות בשמים דבר אחר מפני הצדיקים ומפני הרשעים שלא יהו הצדיקים אומרים אנו בני צדיק ורשעים אומרים אנו בני רשע דבר אחר מפני המשפחות שלא יהו משפחות מתגרות זו בזו ומה עכשיו שנברא יחיד מתגרות נבראו שנים על אחת כמה וכמה דבר אחר מפני הגזלנין ומפני החמסנין ומה עכשיו שנברא יחידי גוזלין וחומסין נבראו שנים על אחת כמה וכמה: ולהגיד גדולתו כו': תנו רבנן [10]להגיד גדולתו של מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא שאדם טובע כמה מטבעות בחותם אחד וכולן דומין זה לזה אבל הקדוש ברוך הוא טובע כל אדם בחותמו של אדם הראשון ואין אחד מהן דומה לחבירו שנא' [6]תתהפך כחומר חותם ויתיצבו כמו לבוש ומפני מה אין פרצופיהן דומין זה לזה שלא יראה אדם דירה נאה ואשה נאה ויאמר שלי היא שנאמר [7]וימנע מרשעים אורם וזרוע רמה תשבר תניא היה רבי מאיר אומר בשלשה דברים אדם משתנה מחבירו בקול במראה ובדעת בקול ובמראה משום ערוה ובדעת מפני הגזלנין והחמסנין ת"ר [9]אדם נברא בערב שבת ומפני מה שלא יהו המינים אומרים שותף היה לו להקדוש ברוך הוא במעשה בראשית דבר אחר שאם תזוח דעתו עליו אומר לו יתוש קדמך במעשה בראשית דבר אחר כדי שיכנס למצוה מיד דבר אחר כדי שיכנס לסעודה מיד משל למלך בשר ודם שבנה פלטרין ושיכללן והתקין סעודה ואחר כך הכניס אורחין שנא' [8]חכמת בנתה ביתה חצבה עמודיה שבעה [9]טבחה טבחה מסכה יינה אף ערכה שולחנה [10]שלחה נערותיה תקרא על גפי מרומי קרת חכמת בנתה ביתה זו מידתו של הקב"ה שברא את כל העולם כולו בחכמה חצבה עמודיה שבעה אלו שבעת ימי בראשית טבחה טבחה מסכה יינה אף ערכה שולחנה אלו ימים ונהרות וכל צורכי עולם שלחה נערותיה תקרא זה אדם וחוה על גפי מרומי קרת [9]רבה בר בר חנה רמי כתיב על גפי וכתיב [11]על כסא בתחלה על גפי ולבסוף על כסא [12]מי פתי יסור הנה חסר לב אמרה לו אמר הקדוש ברוך הוא מי פתאו לזה אשה אמרה לו דכתיב [13]נואף אשה חסר לב תניא היה ר' מאיר אומר אדם הראשון מכל העולם כולו הוצבר עפרו שנאמר [14]גלמי ראו עיניך [9](וכתיב [15]כי ה' עיניו משוטטות בכל הארץ) אמר רב אושעיא משמיה דרב אדם הראשון

נכנס יין **יצא סוד.** היינו דאמר כפ' הדר (עירובין דף סה.) המתיישב היינו הרי יש בו מדעת שנעים זקנים שהסוד מתגבר על היין ואין כח היין להוציא:

חצבה עמודיה שבעה. דנשבעה ימים נברא העולם שאע"פ שנשבעה ימים נברא העולם מ"מ היה חסר מנוחה עד שבא שבת נא מנוחה והיינו דכתיב (בראשית ב) ויכל אלהים ביום השביעי:

בתחלה על גפי. פ"ה מקום גבוה ונבסוף כשסרח נטרד על כסא וקשה דנכפ"ק דמס' ע"ז (דף יט.) משמע דכסא עדיף מגפי דדרש גבי תלמיד שבתחילה על גפי גולה ממקום למקום ולבסוף כשנעשה לאש ישיבה על כסא וכאן נמי יש לדרוש כן קודם שנזדווגה לו חוה על גפי כמו (שמות כא) אם בגפו יצא ולבסוף על כסא: וילדו

גופו

גופו

1. בִּשְׁנַת שְׁתַּיִם לְדָרְיָוֶשׁ הַמֶּלֶךְ בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁשִׁי בְּיוֹם אֶחָד לַחֹדֶשׁ הָיָה דְבַר יְיָ בְּיַד חַגַּי הַנָּבִיא אֶל זְרֻבָּבֶל בֶּן שְׁאַלְתִּיאֵל פַּחַת יְהוּדָה וְאֶל יְהוֹשֻׁעַ בֶּן יְהוֹצָדָק הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל לֵאמֹר: חגי א א
2. וְהָיָה לְמִקְדָּשׁ וּלְאֶבֶן נֶגֶף וּלְצוּר מִכְשׁוֹל לְשֵׁנֵי בָּתֵּי יִשְׂרָאֵל לְפַח וּלְמוֹקֵשׁ לִיוֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִָם: ישעיהו ח יד
3. וַיִּשְׁקֵךְ יְיָ עַל הָרָעָה וַיְבִיאֵהָ עָלֵינוּ כִּי צַדִּיק יְיָ אֱלֹהֵינוּ עַל כָּל מַעֲשָׂיו אֲשֶׁר עָשָׂה וְלֹא שָׁמַעְנוּ בְּקֹלוֹ: דניאל ט יד
4. וְאֵת כָּל אַנְשֵׁי הַחַיִל שִׁבְעַת אֲלָפִים וְהַחָרָשׁ וְהַמַּסְגֵּר אֶלֶף הַכֹּל גִּבּוֹרִים עֹשֵׂי מִלְחָמָה וְרַבִּיאִם מֶלֶךְ בָּבֶל גּוֹלָה בָּבֶלָה: מלכים ב כד טז
5. כִּי תוֹלִיד בָּנִים וּבְנֵי בָנִים וְנוֹשַׁנְתֶּם בָּאָרֶץ וְהִשְׁחַתֶּם וַעֲשִׂיתֶם פֶּסֶל תְּמוּנַת כֹּל וַעֲשִׂיתֶם הָרַע בְּעֵינֵי יְיָ אֱלֹהֶיךָ לְהַכְעִיסוֹ: דברים ד כה
6. תִּתְהַפֵּךְ כְּחֹמֶר חוֹתָם וְיִתְיַצְּבוּ כְּמוֹ לְבוּשׁ: איוב לח יד
7. וְיִמָּנַע מֵרְשָׁעִים אוֹרָם וּזְרוֹעַ רָמָה תִּשָּׁבֵר: איוב לח טו
8. חָכְמוֹת בָּנְתָה בֵיתָהּ חָצְבָה עַמּוּדֶיהָ שִׁבְעָה: משלי ט א
9. טָבְחָה טִבְחָהּ מָסְכָּה יֵינָהּ אַף עָרְכָה שֻׁלְחָנָהּ: משלי ט ב
10. שָׁלְחָה נַעֲרֹתֶיהָ תִּקְרָא עַל גַּפֵּי מְרֹמֵי קָרֶת: משלי ט ג
11. וְיֹשֶׁבָה לְפֶתַח בֵּיתָהּ עַל כִּסֵּא מְרֹמֵי קָרֶת: משלי ט יד
12. מִי פְתִי יָסֹר הֵנָּה חֲסַר לֵב אָמְרָה לוֹ: משלי ט ד
13. נֹאֵף אִשָּׁה חֲסַר לֵב מַשְׁחִית נַפְשׁוֹ הוּא יַעֲשֶׂנָּה: משלי ו לב
14. גָּלְמִי רָאוּ עֵינֶיךָ וְעַל סִפְרְךָ כֻּלָּם יִכָּתֵבוּ יָמִים יֹצָרוּ וְלוֹ אֶחָד בָּהֶם: תהלים קלט טז
15. כִּי יְיָ עֵינָיו מְשׁוֹטְטוֹת בְּכָל הָאָרֶץ לְהִתְחַזֵּק עִם לְבָבָם שָׁלֵם אֵלָיו נִסְכָּלְתָּ עַל זֹאת כִּי מֵעַתָּה יֵשׁ עִמְּךָ מִלְחֲמוֹת: דברי הימים ב טז ט
כִּי מִי בְּז לְיוֹם קְטַנּוֹת וְשָׂמְחוּ וְרָאוּ אֶת הָאֶבֶן הַבְּדִיל בְּיַד זְרֻבָּבֶל שִׁבְעָה אֵלֶּה עֵינֵי יְיָ הֵמָּה מְשׁוֹטְטִים בְּכָל הָאָרֶץ: זכריה ד י

גליון הש"ס

גמ' וכתיב כי ה' עיניו משוטטות. עיני ה' המה משוטטים כל"ל:

מוסף רש"י

יין ניתן בשבעים אותיות. כך מסגוגו בגימטריא (ערובין סח.). גלות ירושלים שגלו כולם (גיטין פז.). גלות יכניה. הוא יהויכין, קדמה לגלות צדקיהו אחת עשרה שנה, חז היא לדקה שמיהר והמריב כימו כדי להגלות דורו של צדקיה לבבל כעוד שחכמי גלות יכניה קיימין, שלמדו תורה לאלו הגולים אחריהם, לפי ברוב חכמי התורה גלו עם יכניה, דכתיב בהו החרש והמסגר אלף (שם). כיון שסוגרין בהלכה. הלכה שהם סגורים בה, אינם יודעים להשיב לשואליהם, שוב אין נמי יש לדרוש כן קודם שנזדווגה לו חוה על גפי כמו (שמות כא) אם בגפו יצא ולבסוף על כסא (שם). עולא אמר. היינו לדקה, שמיהר להכיל הרעה לפוף מ' מאות וחמשים, דהיינו ג' שנים קודם ונושנתם, דהיא בגימטריא מ' מאות וחמשים ושתים, ואם שהו עד ונושנתם היה מתקיים בהן כי אבד תאבדון (שם. וכעי"ז דברים ד כה). כתיב על גפי. כתורה משמעי, שלחה נערותיה תקרא, תלמידיה העוסקין בה על גפי משמע כעל כנפים, מושב שאינו קבוע, וכתיב. קרא אחריהן, על כסא. מקום כבוד קבוע, כמו (בראשית מא) רק הכסא אגדל ממך, ל"א בתחילה על גפי, יחידי בלא תלמידים כמו (שמות כא) אם בגפו יצא (ע"ז יט.).

1. בשנת שתים לדריוש המלך בחודש הששי ביום אחד לחדש היה דבר יי ביד חגי הנביא אל זרבבל בן שאלתיאל פחת יהודה ואל יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול לאמר: חגי א א
2. והיה למקדש ולאבן נגף ולצור מכשול לשני בתי ישראל לפח ולמוקש ליושבי ירושלם: ישעיהו ח יד
3. וישקך יי על הרעה ויביאה עלינו כי צדיק יי אלהינו על כל מעשיו אשר עשה ולא שמענו בקולו: דניאל ט יד
4. ואת כל אנשי החיל שבעת אלפים והחרש והמסגר אלף הכל גבורים עשי מלחמה ורבי אים מלך בבל גולה בבלה: מלכים ב כד טז
5. כי תוליד בנים ובני בנים ונושנתם בארץ והשחתם ועשיתם פסל תמונת כל ועשיתם הרע בעיני יי אלהיך להכעיסו: דברים ד כה
6. תתהפך כחמר חותם ויתיצבו כמו לבוש: איוב לח יד
7. וימנע מרשעים אורם וזרוע רמה תשבר: איוב לח טו
8. חכמות בנתה ביתה חצבה עמודיה שבעה: משלי ט א
9. טבחה טבחה מסכה יינה אף ערכה שלחנה: משלי ט ב
10. שלחה נערתיה תקרא על גפי מרמי קרת: משלי ט ג
11. ושבה לפתח ביתה על כסא מרמי קרת: משלי ט יד
12. מי פתי יסר הנה חסר לב אמרה לו: משלי ט ד
13. נאף אשה חסר לב משחית נפשו הוא יעשנה: משלי ו לב
14. גלמי ראו עיניך ועל ספרך כלם יכתבו ימים יצרו ולו אחד בהם: תהלים קלט טז
15. כי יי עיניו משטטות בכל הארץ להתחזק עם לבבם שלם אליו נסכלת על זאת כי מעתה יש עמך מלחמות: דברי הימים ב טז ט
דברי הימים ב טז ט
כי מי בז ליום קטנות ושמחו וראו את האבן הבדיל ביד זרבבל שבעה אלה עיני יי המה משוטטים בכל הארץ: זכריה ד י

רבינו חננאל

בני ר' חייא איבסום פתחו ואמרו אין בן דוד בא עד שיכלו ראשי גולה שבבבל ונשיא שבארץ ישראל שנאמר והיה למקדש ולאבן נגף ולצור מכשול לשני בתי ישראל לפח ולמכשול. אמר להן בניי קוצים אתם משימין לי בין עיני אמר לו אביהם רבי אל ירע בעיניך יין ע' סוד ע' נכנס יין יצא סוד. כתיב וישקך ה' על הרעה ויביאה עלינו כי צדיק ה' אלהינו צדקה עשה הקב"ה עם ישראל שהקדים גלות צדקיה

ועדיין גלות יכניה קיימת דכתיב בגלות יכניה והחרש והמסגר אלף. חרש כיון שפותחין נעשו הכל כחרשין. והמסגר כיון שסוגרין אין מי יפתח. עולא אמר צדקה עשה עם ישראל שהקדים שתי שנים לונושנתם ש"מ מהרה דהקב"ה תתנ"ב שנה הוי זזו השמועה עוד בסוף גיטין: לפיכך נברא אדם יחידי ללמד שכל המאבד נפש כאלו מאבד עולם מלא. וכן המקיים נפש אחת מישראל כאלו קיים עולם מלא כו'. ת"ר לא נברא אדם יחידי שלא יהיו המינים אומרים רשויות הרבה כו'. ת"ר בע"ש נברא אדם שלא יהיו המינים אומרים שותף היה להקב"ה במעשה בראשית ואם תזוח דעתו עליו יאמרו לו יתוש קדמך כו':